

her dukker op igen: En enkelt forfatters viden og ideer fører i forbindelse med et så omfattende værk (nødvendigvis) til en underliggende, næsten dogmatisk positivisme. Kristensens fremstilling giver ikke plads til tvivl eller modsatte tolkninger. Alt er præcis, som det er. Set fra Kristensens standpunkt er det fuldt forståeligt, det svarer også til håndbogsformatet og lader sig som sådan næppe kritisere. Efter de erfaringer, vi har gjort med andre tilsvarende standardværker, skaber det imidlertid samtidig problemer for fremtidens forskning. Heraklits ord "panta rhei" (alting flyder) gælder imidlertid ikke kun for den historiske, men i endnu stærkere grad for den arkæologiske forskning.

Fra en helhedsbetragtning har de anførte kritikpunkter dog ikke meget at sige, når man ser på værkets nytteværdi. Med *Klostre i det middelalderlige Danmark* har vi fået en længe savnet håndbog, som vil præge forskningen i årtier. Hans Krongaard Kristensen har helt og fuldt opfyldt sit mål om at forklare, "hvad vi godt ved, men ikke kan slå op". At den enkelte måske ved mere (men ikke kan slå det op), siger sig selv, men der er lagt et bundsolidt fundament. Desto mere beundringsværdigt er det, at dette fundament er skabt af en enkelt forsker – også selv om det bærer kimen til senere kritik.

Carsten Jahnke

| STEINAR IMSEN (RED.): *REX INSULARUM. The King of Norway and His 'Skattlands' as a Political System c. 1260 – c. 1450*, Fakkbokforlaget, Bergen 2014, 488 s., 599 NOK.

Bogens tese er, at der fra 1260'erne i den norrøne verden etableredes et bipolært politisk system bestående af kongen og hans undersåtter uden for det egentlige Norge, de fleste på Island, andre på Orkney- og Shetlandsøerne, Færøerne, Grønland og i Jämtland. I disse såkaldte skatlande gik man med til at få love af samme karakter som de norske. Man betalte skat og afgifter og accepterede de kongelige embedsmænd. Et særligt træk ved systemet var imidlertid, at landenes undersåtter fik indflydelse på den kongelige administration, især da deres land fra omkring 1400 udviklede sig til landskommuner. Det skete stort set fredeligt ved overenskomster og altid uden brug af militær. Med dette synspunkt knyttes skatlandenes udvikling sammen med den samtidige organisering af lokalstyret i Norge. Kommunalisme indtager en markant plads i Steinar Imsens videnskabelige indsats, og det foreliggende værk ser ud til at være en afprøvning af det synspunkt, at kommunalisme er et anvendeligt begreb til forståelse af ikke alene selve Norge, men også af kongens styre i skatlande og norske grænselande. Den foreliggende foliant viser klart, at tesen har været frugtbar.

Der er tale om en opsummering af en meget stor forskningsindsats støttet af Norges forskningsråd. Forarbejdet har bestået af adskillige seminarer, og 32 forfattere fra 10 lande har leveret bidrag til 4 bøger før denne.³ Det afsluttende værk, der her anmeldes, er også et teamwork, nu med 10 forfattere. Redaktøren har stået for introduktion, problemformulering og konklusioner og selv skrevet et centralt afsnit om kongemagtens stilling i skatlandene. Bogen er anlagt således, at første del behandler de samlende strukturer: kongen og kirken. De følgende afsnit er en uddybning af skatlandenes forhold hver for sig. Anden del er om Island (4 forfattere), Orkney- og Shetlandsøerne (2 forfattere), mens den tredje rummer kapitler om grænseområderne Jämtland, Hålogaland og Finmarken. Endelig indgår der til sidst i bogen en sammenligning med Danmark og Sverige.

Det politiske system præsenteres vel vidende, at hvert landområde har egne historiske og andre forudsætninger, der måtte bygges bro over. Kongemagten som kraft i skatlandene – så længe det varede – er imidlertid overbevisende skildret i bogen. Det gælder i teori og praksis kongens love, forfatningen, skattevæsen og strafferetten m.m. Kongen havde her støtte i sit embedsværk foruden i det netværk, som hunden udgjorde i hele det norrøne område. Dens betydning, som navnlig faldt i de første generationer, er med fokus på Island klarlagt i et velskrevet bidrag af Randi Bjørshol Wærdahl („The Icelandic Elite’s Troublesome Way Through the Labyrinth of Power“). Kongemagtens virkemåde i skatlandene er overalt analyseret på baggrund af forholdene i Fastlandsnorge.

En anden fælles struktur i den norrøne verden var kirken, der skildres af Eldborg Haug („The Nidaros Church as a Political Actor in the Norwegian Commonwealth“). Der er i bidraget rigeligt om ærkebispedømmets ældste historie, stridigheder mellem kirke og stat og selve kirkeorganisationen. Kirken tillægges stor betydning både for kongedømmets etablering og for dets opretholdelse. Hovedspørgsmålet i aktuel sammenhæng må være, hvilken rolle Nidaroskirken fik i forhold til det bipolære system i skatlandene. Der var bisper, der direkte gik kongemagtens ærinde som Arni Thorláksson ved kongestyrets indførelse på Island og i 1400-tallet, da bisper blev kongelige statholdere på Orkneyøerne og på Island. Ellers fik kirken en særlig betydning ved,

³ Steinar Imsen (red.): *The Norwegian Domination and the Norse World c. 1100 – c. 1400*, Trondheim 2010; Steinar Imsen (red.): *Taxes, Tributes and Tributary Lands in the Making of the Scandinavian Kingdoms in the Middle Ages*, Trondheim 2011; Steinar Imsen (red.): *‘Ecclesia Nidrosiensis’ and ‘Noregs veldi’. The Role of the Church in the Making of Norwegian Domination in the Norse World*, Trondheim 2012; Steinar Imsen (red.): *Legislation and State Formation. Norway and its Neighbours in the Middle Ages*, Trondheim 2013.

at der inden for skatlandenes territorium lå bispedømmer, der som følge af den kirkepolitiske udvikling kunne risikere at komme under et styre, som den norske konge ikke havde herredømme over. Hvordan det lykkedes dronning Margrete og siden ærkebiskop Aslak Bolt at bevare det meste af den norske kirkeprovins frem til Reformationen, er godt skildret. Det kan være svært under ét at måle kirkens betydning for kongemagten i skatlandene, men den var i hvert fald en medvirkende ramme.

Over for de samlende institutioner har vi så skatlandene. De forstås som „a continuum of countries with a homogeneous social order and with a common royal power which correlates“ (s. 37). Det kan diskuteres, om den sociale orden var homogen, hvis man inddrager Orkneyøerne, og det er ikke umiddelbart indlysende, at landene udgjorde et kontinuum. Det er rigtigt, at kongen var et korrelat for skatlandene, og at deres styre havde lighed med det norske. Det er også klart, at det enkelte skatland havde ligheder med de andre, hvad styre og sprog angår, men kan man dermed sige, at de var sammenhængende? Det egentlige Norge var et rige, men det var skatlandene ikke. Ølandenes beboere var efterkommere af vikingetidens norske diaspora, men de havde næppe nogen fælles identitet; noget andet er, at den kulturelle forbindelse mellem Island og Norge længe var stærk. Det, man kan se, er, at folk fra Island og Orkneyøerne skelnede mellem 'os og de fremmede'. Det var en regional identitet, de hver især udviklede i senmiddelalderen.

Lighedspunkterne mellem de enkelte skatlande er tydelige. Island og Jämtland har de bedste kilder, men hvad vi har af materiale fra de andre områder, peger i samme retning, selvom man i nogle forhold må stille sig tilfreds med antagelser. Lagting udviklede sig til landskommuner autoriseret af kongen med segl og retskompetence. Lagmanden, der præsiderede over tingforsamlingen, valgt af folket og udnævnt af kongen, blev en ledende kraft, da en fjern monark i 1400-tallet mere eller mindre overlod landene til sig selv.

Det vanskeligste at bedømme er Orkneyøernes styre, fordi der her samtidig med de nye, lokale strukturer overlevede gamle, især knyttet til jarleembedet, hvis historie går tilbage til vikingetiden. Det er også her, der spores divergenser forfatterne imellem. Barbara Crawford fastholder i sit bidrag („The Northern Half of the Northern Earldoms' Lordship“), at jarlen perioden ud blev betragtet som Orkneysamfundets leder trods vakancer i embedet, urolige tider og tryk fra den kongelige overherre. Imsen og Wærdahl gør derimod gældende, at jarlen bedst forstås som en kongelig embedsmand i lighed med de norske sysselmænd. Heroverfor fremfører Crawford, at én ting er, hvad der nedfældes på pergament, når en ny jarl modtog embedet af kongen,

noget andet kunne være den faktiske virkelighed i Orkneysamfundet, som han over Nordsøen kom tilbage til. Her var jarledynastierne Angus, Strathearn og Sinclair de dominerende, socialt og kulturelt. Den kommunale organisation, der udviklede sig, er omkring 1425 velbelagt og godt analyseret af Imsen, ligeledes indtægts- og skatteforhold i forholdet mellem kongen og jarlen, men det styre, deres embedsmænd i praksis udøvede, kendes ikke bortset fra et misregiment udøvet af en enkelt skurk. Diskussionen om Orkney er et lærestykke om brug af kilder, hvor der ikke er så mange.

I Crawford's bidrag nævnes flere gange den indvandring af skotter, der begyndte i 1300-tallet. Det er et relevant emne, der undtagelsesvis ikke behandles nærmere i bogen. Til gengæld skildres det militære aspekt, der på Orkney var aktuelt på grund af grænsen til Skotland. Krig kom det dog aldrig til, men det vises, at jarlens militære kompetence eller mangel på samme fik betydning for udfaldet af indre magtkampe og lokal uro. (Ian Peter Grohse: „Defending Country and Realm: Military Features and the Norse-Scottish Frontier“).

Det militære aspekt møder vi også på Nordkalotten (i forholdet til Novgorodriget), hvor det indgår i Lars Ivar Hansens „The Successive Integration of Hålogaland and Finnmark into the Realm of the King of Norway“. Disse grænseegne i nord regnes i modsætning til Jämtland ikke for at høre til skatlandene. Det er vejen ind i Norges rige, der skildres – en noget anden problematik end ellers i bogen. Den fremadskridende integration i det multietniske område analyseres reflekteret og kompetent ved undersøgelse af lokaladministration, tingsteder, beskatning, ledings- og kirkeorganisation. Det er så tanken, at disse forhold skal kunne danne grundlag for komparation med andre norskdominerede territorier. Selv peger Hansen på skatter og retsforhold, hvor sammenligning med grænselandet Jämtland er givende. Det synspunkt deles og gennemføres af Jämtlandseksperter Magne Njåstad („My Eastern Realm: The King of Norway and the Border Province Jemtland“). I både Hålogaland og Jämtland møder vi eksempelvis en omvandrende lagmand, der i hvertfald i Jämtland optræder på samfundets vegne, mens kongemagten trak sig tilbage. Disse fastlandsprovinser havde med deres elementer af selvstyre ligheder med det kongestyre, ølandene underlagdes. At de medtages, underbygger bogens tese om et politisk system med kommunalisme, men måske var det en styreform, som der intet alternativ var til. Skulle der styres, var naturforhold, levevilkår og afstande forhold, der gav folk i det kolde nord muligheder, de ikke havde, hvor magtressourcerne var større.

Island, det folkerigeste af ølandene, er der sat mange kræfter ind på at udforske. Fem forfattere giver tilsammen en grundlæggende forståelse af styre og samfundsobygning i det senmiddelalderlige Island,

som har udsigt til at leve længe. Det er Imsen i „The Unifying Structures“; Jón Vidar Sigurdsson: „The Making of a 'Skattland': Iceland 1247-1450“; Lena Rohrbach: „Construction, Organization, Stabilization: Administrative Literacy in the Realm of Norway, the Case of Iceland“; Helgi Thorláksson: „Aristocrats Between Kings and Tax-paying Farmers: Iceland c. 1280 to c. 1450. Political Culture, the Political Actors and the Evidence of Sagas“ og Randi Bjørshol Wærdahl (jfr. ovenfor).

Da islændingene gav sig ind under den norske konge, mistede Altinget sin lovgivningsmagt og blev en domstol, men det var stadig et nationalt samlingssted, hvor nu folkets repræsentanter mødte kongens embedsmænd. Til forståelse af, hvordan det spændte af, indfører Helgi Thorláksson begreberne tingmagt („thingvald“) og regimen politicum (og dets modstykke regimen regale). Tingmagt er samfundets magt administreret af Altinget (lagretten). Regimen politicum forstås i nordisk senmiddelalder sædvanligvis som et statsstyre, hvori rigsrådet har retten til at give love og vælge kongen. Nu havde Island hverken rigsråd eller lovgivningsret, og dets konge var arvekonge. Ligheden mellem tingmagt og regimen politicum må da bestå i, at de begge fokuserer på at varetage samfundets interesser over for en stærk, ubundet kongemagts repræsentanter. Og det skete på Island, selvom man grundlæggende var indforstået med at være under kongen. Perioden frem til 1319 var den mest konfliktfyldte som følge af kongemagts initiativer. En landslov nedfældet i *Jonsbok* blev resultatet. Den befæstede kongemagts stilling, men omvendt kunne islændingene med den i ryggen modsætte sig skattestigninger, og ved protester og i forhandlinger fremsatte de krav, jævnlige med held. Hovedsagen var, at lagmænd og sysselmænd skulle være indfødte.

Den islandske elite, der var hovedaktører i dette, behandles indgående ud fra forskellige synsvinkler. Sigurdsson ser på dens stilling, da Island gik fra høvdingedømmer til kongerige, og der derved skabtes forandringer, som ændrede samfundet i fredelig retning. Wærdahl fokuserer som nævnt på elitens forhold til kongen. Embeds- og hirdmænd er også emnet for Helgi Thorláksson, der bruger sine politiske begreber til at karakterisere dem som tingmagtstilhængere eller royalister. Som den eneste tager han også fat i den konflikt, der kan ligge i at være kongelig embedsmand og ikke samtidig hengiven royalist. Helgi Thorláksson vover sig endvidere ud i et dristigt og lidt vidtløftigt forsøg på levnsudnyttelse af islandske fornalders- og riddersagaer. Også her er tingmagtsproblematikken i fokus. Endelig behandler flere forfattere aristokratiets rolle i 1400-tallet, hvor vold og lovløshed er velbelagt, men dog bekæmpes med et rimeligt godt fungerende retssystem (Imsen).

Det administrative system, der indførtes på Island i efterligning af det norske, er dybtgående skildret af Sigurdsson i et af bogens bedste afsnit. Fra top til bund har han udredt den administration og det retsliv, der siden levede i århundreder. Den største nyhed er den betydning, han tillægger nyindførte, små, lokale ting og deres ledere (hreppstjórar), når det gælder samfundets administration og funktionsdygtighed. Hans undersøgelse er et godt argument for, at kommunalisme ikke bare var noget, der fandtes i Norge. En anden nyhed var indførelsen af en administrativ skriftkultur efter norsk forbillede. Den er smukt skildret og illustreret af Lena Rohrbach.

Da islændingene gav sig ind under den norske konge, blev de hans undersåtter, men de blev ikke en del af Norges rige. For det skete først med forfatningsskiftet i 1450, hedder det i bogen. Indtil da stod Island (og de andre skatlande) i et selvstændigt forhold til kongen parallelt med det egentlige Norge, som det også er underforstået med bogens titel, *Rex Insularum*. Der lægges vægt på forfatningsændringen i 1450, da Island fra at stå i et direkte forhold til kongen kom i et indirekte ved herefter at skulle repræsenteres af det norske rigsråd. På den måde blev Island til et biland, men mon det gjorde nogen større forskel? Kongen havde længe været uden synderlig interesse for Island. Han havde forsømt sin forpligtelse til at sende nødvendige forsyninger til øen, og hverken Erik af Pommern eller Christoffer af Bayern havde tilsyneladende fundet det for godt at lade sig hylde som konge, skønt islændingene havde anmodet om det. Når det siges, at med forfatningsændringen tabte de muligheden for at forhandle direkte med kongen, kan det være rigtigt nok, men en lydør konge havde de ikke haft længe. Spørgsmålet er, hvad der gik tabt, og om ikke de ved ordningen i 1450 bevarede det, der var mest afgørende for dem som land: Landsloven, et finmasket tingsystem med Altinget i spidsen og indfødte embedsmænd.

Rex Insularum er en stor, rigt illustreret bog med kort og fotos af alle centrale kilder, mindesmærker og lokaliteter. Den er flot, og den er nyttig. Værket har som forudsætning en meget omfattende historisk litteratur, ny og gammel, og vil med noter og litteraturliste være et naturligt udgangspunkt for videre arbejde med det norrøne områdes senmiddelalderlige historie. Vi får her værdifulde bidrag til senere nationalstaters forhistorie, navnlig til Islands, men da udviklingen efter midten af 1400-tallet efterhånden betød, at skatlandene fordeltes på flere lande, er det ikke her, at fokus ligger. Det nye er det konsekvente forsøg på at vise, hvad den norske konges mål var med styret af skatlandene, hvorledes det tog form og med tiden udviklede sig til kommunalisme. At riget, ø- og grænselande fik ensartede træk uden at være ens, er en vellykket påvisning. Det, der her præsenteres som et

politisk system, kaldes traditionelt for „Norgesveldet“, og hvorfor ikke? Med denne bogs indhold i tankerne ville begrebet ikke have imperialistiske undertoner, snarere ville man tænke på eksempelvis Magnus Lagabøtes Landslov, der vandt indpas i skatlandene. Flere forfattere forudsætter også, at skatlandene var en del af Norges rige. På trods af at det formelt ikke var tilfældet, er det som historieskrivning sandt. Med dette værk har hele den norrøne verden – mod sædvane – fået en integreret plads i Norges historie.

Esbén Albrechtsen

| MICHAEL PIHL & JESPER ROSENLOV: *Korstogene – islams ekspansion og kristen modoffensiv*, Frydenlund, Frederiksberg 2016, 237 s., 249 kr.

Denne bog har som erklæret formål at udfordre den fortolkning af korstogenes historie, der er præget af vestlig skyldfølelse, og som skildrer korstogene som umotiverede og barbariske overgreb på en fredelig arabisk højkultur. I 15 kapitler beskriver bogen islams ekspansion via militære midler fra den spæde begyndelse i 600-tallet til 1600-tallet. Bogens sidste kapitel 16 er helliget en kort forskningsdiskussion af behandlingen af samme ekspansion. På forlagets hjemmeside ligger endvidere en stor samling af primærkilder. Bogen er tænkt som undervisningsmateriale på landets ungdomsuddannelser, men retter sig også mod den alment interesserede læser.

Der er tale om en velskrevet og umiddelbart spændende bog med mange interessante aspekter. Det er forfriskende, at den gør op med den ofte noget rosenrøde skildring af middelalderens islamiske riger. Den dokumenterer utvetydigt og korrekt islams grundlæggende doktrin om henholdsvis evig krig mod ikke-troende og om kristnes og jøders status som andenrangs borgere i lande under muslimsk styre. Desværre er dette også noget nær det eneste element af islam, der behandles i bogen. Læseren får det indtryk, at islams eneste mål er den fuldstændige og voldelige erobring af verden.

At bogen behandler de historiske begivenheder faktisk korrekt, forhindrer ikke, at der er tale om en ensidig og selektiv fremstilling. Spørgsmålet er, om religionen var motivationen for muslimsk (og kristen) militær ekspansion, eller om den blot var et påskud. Sandheden ligger givetvis et sted midt imellem, og islam kan ikke reduceres til en doktrin, der handler om militær ekspansion. Forfatterne ønsker at give en nuanceret fremstilling af islam og gør ret i at imødegå forestillingen om islam som en udelukkende fredelig religion, men det ender med at blive lige så enøjet, som hvis man satte en islamist til at skrive korstogenes historie. Således gennemgås og dokumenteres alle mus-